

Iránymutató elképzelések

A CEC- (Commission of the European Communities) alap jóvoltából megindulhatott az ION-projekt, amely három nagy nemzeti hálózatot ölel fel: a holland PICA-t, az angol LASER-t és a francia SUNIST-ot. A projekttel kapcsolatban az az elvárás, hogy demonstrálja az OSI-szabvány előnyeit a könyvtárközi kölcsönzésre, melyet egyébként az ISO nemzetközi szabványnak ismert el.

Más kezdeményezések a nemzeti bibliográfiák CD-n, illetve dokumentumok elektronikus posta útján történő továbbításán alapulnak. Ezek a tervek már nemcsak az Európai Közösség, hanem Európa más országainak bekapcsolásáról is gondoskodnak.

...

A modern könyvtári technikák elterjesztésében elengedhetetlen azok intenzív oktatása és begyakorlása mind a könyvtárosok, mind a könyvtárhasználók számára. A könyvtárak költségvetésében olyan átalakulásnak kell bekövetkeznie, amely többet áldoz

az új technikák megvásárlására és bevezetésére még akkor is, ha ennek esetleg a dokumentumbeszerzés látja kárát.

Irodalom

- [1] LIEBAERS, H.–WALCKIERS, M.: Library Automation and Networking – New Tools for a New Identity. Proceedings of the European Conference on Library Automation and Networking. Brussels, Sauer, 1990. p. 369.
- [2] LUPOVICI, C.: Application de Nouvelles Technologies de l'Information dans Bibliothèques et leur Impact sur leurs Différentes Fonctions – Etat de l'Art dans les 12 Pays de la Communauté Européenne, Rapport de Synthèse Effectué à la Demande de la C.C.E., 1988.
- [3] CORNISH, G.: Interlending and Document Supply in Europe. Paris, UNESCO, 1990. p. 150.

/WALCKIERS, M.: Library automation in Europe. = IATUL Proceedings, 1. köt. (Új folyam.) 1992. p. 16–22./

(Csabay Károly)

A CD-ROM-kiadás helyzete 1991-ben

A vizsgálat hasonló módszereket alkalmaz, mint a megelőző négy évben végzett éves vizsgálat, amely lehetővé teszi egyeztetett adatok összehasonlítását. A vizsgálat 1991 közepéről származó statisztikai adatokat használ, és feltárja a médium 1987 óta tartó fejlődésének néhány trendjét. Az alapvető adatforrások az éves nyomtatott CD-ROM címjegyzékek voltak [1, 2, 3].

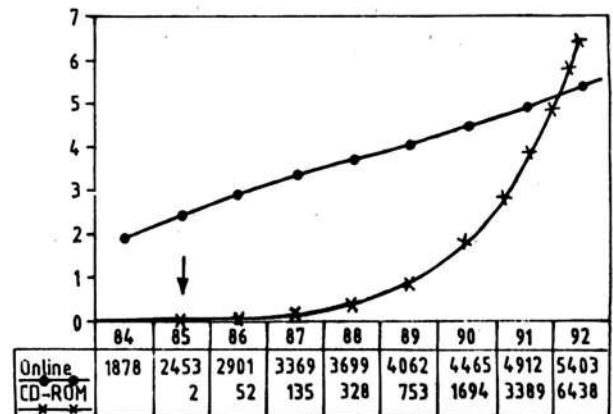
Ezeket Norman Desmairs-nak a CD-ROM Librarian című folyóiratban megjelenő Supplement to CD-ROMs in Print rovata 1991 júniusáig aktualizálta. Mind a négy forrást megvizsgáltuk, hogy kialakítsuk a bennük szereplő CD-ROM-termékek átfogó listáját. (Mindegyik forrásban jelentős számú egyedi, csak ott található tételt találtunk, önmagában tehát egyik sem volt átfogó. Mindegyik meglehetősen jó anyag azonban: együtt pedig jó áttekintést nyújtanak a jelenleg elérhető címekről.)

Össességében 1951 terméket azonosítottunk, s tizenegy jellemző (tárgy, típus, aktualizálási idő, ár stb.) szerint elemeztük őket. Ahol nem volt elegendő adat arra, hogy legalább három változót kódolhassunk, azt a címet kihagytuk a felmérésből (leginkább demolemeket, nem kereskedelmi jellegűeket, valamint az utóbbi időben Japánban megjelentek egy részét).

A lemezek számának növekedése

A megjelent CD-ROM adatbázisok száma továbbra is gyorsan növekszik, megközelítően duplázódik évente (1985:2, 1986:42, 1987:120, 1988: 200, 1989: 496, 1990: 1025, 1991: 1951). A nyomtatott címjegyzékekre alapozva kb. 4000 címet várunk

1992 közepére. Az Optical Publishing Association 1992 elejére 3389, a végére 6438 címet jósol. Ha hinni lehet ennek a trendnek, 1993-ra több lesz a CD-ROM, mint az online adatbázis, ami rendkívül figyelemreméltó egy olyan médiummal kapcsolatban, amely csak hétéves. A növekedés mértéke a két médiumnál nagyon eltérő, s nincs okunk feltételezni, hogy ez a közeljövőben megváltozik (1. ábra).

Kereskedelmi forgalomban elérhető címek (ezrekben)

1. ábra Az online és a CD-ROM adatbázisok mennyiségi növekedésének összehasonlítása

Az adatbázisok típusai

Index-, forrás- vagy referenz-adatbázisokat különboztottunk meg.

Indexadatbázisok. Hivatkozásokat vagy mutatókat tartalmaznak az információkhoz és adatokhoz, nem magukat az adatokat; azaz referáló és indexelő források, amelyek a dokumentumok azonosító adatait tartalmazzák:

- ▶ indexek (*Business Periodicals Index*) és referáló kiadványok (*Wilson Business Abstracts*),
- ▶ könyvtári katalógusok (*Access-Pennsylvania*),
- ▶ nemzeti bibliográfiák (*francia nemzeti bibliográfia*),
- ▶ forgalomban lévő könyvek (*Books in Print Plus*),
- ▶ MARC-rekordok gyűjteményei (*CDMARC Bibliographic*),
- ▶ szabadalmak a teljes szöveg nélkül (*CLAIMS/Patents*).

Forrásadatbázisok. Elsősorban teljes szövegű, numerikus vagy alfanumerikus adatokat, számítógépes szoftvert, képet vagy hangot tartalmaznak, beleértve a következőket:

- ▶ teljes szövegű (*Shakespeare on Disc*) vagy szoftver (*PC-SIG*),
- ▶ térképek (*Electromap World Atlas*),
- ▶ clip-art (*Image Gallery*) vagy betűkészletek (*Image Club LetterPress*),
- ▶ szótárak (*Oxford English Dictionary*),
- ▶ összeírási adatok (*Census of Agriculture*),
- ▶ almanachok (*Time Magazine Compact Almanac*).

Referenz-adatbázisok. Címjegyzék jellegű információkat tartalmaznak, vagy a referenzmunkák tulajdonságaival rendelkeznek, nem bibliográfiai jellegű anyagok katalógusai. Amelyik CD-ROM nem sorolható egyértelműen az index vagy a forrás kategóriába, általában a referenz csoportba osztottuk. Példák:

- ▶ telefonszámok (*Phonedisc*),
- ▶ címjegyzékek (*Martindale-Hubbell Law Directory*),
- ▶ kézikönyvek (*Physician's Desk Reference*),
- ▶ céginformáció (*Moody's 5000 plus*),
- ▶ játékok és interaktív eszközök (*Discs Books*),
- ▶ minta- vagy demonstrációs lemezek (*SIGCAT Software Showcase*),
- ▶ különböző típusok kombinációja (*Compact Library: AIDS*),
- ▶ különböző médiumok kombinációja (*The Magic Flute*).

A referáló és indexelő termékek részaránya tovább csökken (az 1987-es 48%-ról 1991-re 21%-ra), a forrás és a referenz vagy címjegyzék típusú adatbázisok aránya már 79%. Úgy tűnik, hogy a jövőben a következő arány alakul ki: 20% index, 40% forrás, 40% referenz jellegű. A forrásadatbázisoknak kb. a fele tartalmaz elsődlegesen teljes szöveget, a többi elsősorban képeket, tipikusan betűkészleteket vagy clip artot.

Szakterület szerinti megoszlás

Az adatbázisokat szakterület szerint az alábbi nagy csoportokba osztottuk: általános 256 (13%), művészet és humán tudományok: 165 (8%), társadalomtudományok: 839 (43%), természet- és alkalmazott tudományok: 691 (35%), vagy specifikusabban:

üzlet (business), jogtudomány, orvostudomány/egészségügy. Ugyancsak találtunk a könyvtár- és információtudományhoz kapcsolódó termékeket.

Általános érdeklődésre számot tartó címek:

- ▶ clip art (*Image Gallery*) vagy betűkészletek (*Image Club LetterPress*),
- ▶ játékok (*The Case of the Cautious Condor*),
- ▶ általános szótárak (*Webster's Ninth*),
- ▶ általános enciklopédiák (*Information Finder*),
- ▶ hír (*Newsbank*) és népszerű magazinok (*Magazine Index Plus*),
- ▶ interaktív ifjúsági történetek (*A Long Hard Day on the Ranch*).

A művészetekhez és humán tudományokhoz tartozik a *Humanities Index* mellett:

- ▶ szakirodalom (*CD CoreWorks*),
- ▶ szépirodalom (*Sherlock Holmes on Disc*),
- ▶ művészet (*Art Index*) és zene (*The String Quartet*),
- ▶ szakmai tervezés (*ProArt Professional Art Library*).

Az általános társadalomtudományokhoz tartoznak olyan általános indexek, mint a *Social Sciences Index*, valamint:

- ▶ könyvtár- és információtudomány (*Library Reference Plus*),
- ▶ térképészet (*Electromap World Atlas*),
- ▶ társadalmi/politikai földrajz (*Popline*),
- ▶ népszámlálási adatok (*Supermap*),
- ▶ közgazdaság (*EconLit*),
- ▶ oktatás (*International Encyclopedia of Education*).

Az üzleti szakma tételei közé tartoznak olyan általános indexek, mint az *ABI/INFORM*, továbbá

- ▶ pénzügyi információk (*Compact D/Canada*),
- ▶ piaci információk (*Corporate & Industry Research Reports*),
- ▶ marketing és hirdetés (*Lotus MarketPlace*),
- ▶ ipari információk (*Online Hotline*).

A jogtudományi tételek között szerepelnek általános indexek (*LegalTrac*), címjegyzékek (*Martindale-Hubbell*), gyűjtemények (*Federal Civil Practice Library*), katalógusrekordok (*Lawmarc*), katalógusok (*New England Law Library Consortium Union Catalog*), továbbá

- ▶ jogesetek (*South Australian Case Law*),
- ▶ törvények (*Minnesota Statutes*),
- ▶ rendelkezések (*Contracting Law and Regulations*).

A természet- és alkalmazott tudományokhoz tartoznak olyan alap- és alkalmazott tudományok, mint a mérnöki tudomány (*Compendex Plus*), valamint interdiszciplináris területek, mint a környezettudomány (*Environmental Periodicals Bibliography*). Sajátos területek közé tartoznak:

- ▶ hadügy/haditengerészet (*Officer's Bookcase*),
- ▶ szabadalmak (*CITIS, CASSIS*),
- ▶ számítógépek (*Computers Select*),
- ▶ mezőgazdaság (*Biological and Agricultural Index*),
- ▶ alaptudományok (*Science Citation Index*),
- ▶ repülés (*NOAA Aeronautical Data Sampler*),
- ▶ biotudományok (*Biological Abstracts*),
- ▶ éghajlat/meteorológia (*World WeatherDisc*),
- ▶ geológia (*GeoRef*),

- ▶ matematika (*MathSci*),
- ▶ erdészet (*TREED*).

Az orvostudomány és egészségügy részei az alapvető orvostudomány (*Medline Express*) és az ápolás (*CINAHL*) mellett még a következők:

- ▶ közegészségügy (*Women, Water and Sanitation*),
- ▶ táplálkozás (*Food/Analyst Plus*),
- ▶ foglalkozási egészség és biztonság (*CCINFOdisc*),
- ▶ mérgező vegyszerek (*TOXLINE*),
- ▶ állatorvostudomány (*VETCD*).

A legtöbb CD-ROM-cím a társadalom- vagy a természet- és alkalmazott tudományokra vonatkozik, bár a társadalomtudományi munkák 50%-a két területre, az üzletre és jogtudományra vonatkozik. Valójában az üzlet, jogtudomány és az orvostudomány együtt a harmadát teszi ki az összes CD-ROM-terméknek. Bár csak 155 tétel (8%) irányul kifejezetten a könyvtárakra (MARC-rekordok, katalogizálási segédletek, gyűjteményfejlesztés), sokkal több találja meg elsődleges alkalmazását a könyvtárakban és információs központokban. A könyvtárhoz kapcsolódó termékek közül 41% (63 cím) könyvtári katalógus, 24% (37 cím) gyűjteményfejlesztési eszköz, 19% (30 cím) MARC-rekordokat tartalmaz. Kiseb arányban szerepel még két kategória: közszolgáltatások 12% (18 cím), referenz: 4% (7 cím).

Hardverkövetelmények

A lemezek használatához szükséges számítógépek meghatározására az IBM-kompatibilis, Macintosh vagy mindkét kategóriát használtuk. Mindkettőt akkor, ha ugyanannak az adatbázisnak mindkét géptípusra volt változata. Kiszámú termék igényel másfajta gépet, ezt egyébbel jelöltük. Az IBM-kompatibilis gépek esetében a minimálisan szükséges DOS-verziót és a RAM-igényt is meghatároztuk.

A CD-ROM lemezek hagyományosan, s nagyrészt ma is, IBM-kompatibilis gépen futnak. Jelenleg az IBM-kompatibilis lemezek 91%-a követeli meg a DOS 3-as verzióját, bár az esetek felében ez csak 3.1. DOS 2 alatt csak 9% fog futni, 76% kíván 640 K RAM-ot, csak 5% 1 Mb-ot vagy többet. Így egy tipikus CD-ROM rendszer IBM-kompatibilis, DOS 3.x alatt fut, 640 K RAM-mal. Ezek a követelmények növekedni fognak, ahogyan a multimédia CD-ROM-termékek száma növekszik, ezeknél DOS 5.x és 1 Mb-ot RAM lesz a minimum.

Jelenleg kb. a CD-ROM lemezek 90%-a fut IBM-kompatibilis gépen, 20% Macintoshon. A csak IBM-es lemezek száma 1990 és 1991 között 87%-ról 81%-ra csökkent, míg a csak Macintoshon használhatóké 7%-ról 11%-ra nőtt. Ugyancsak nőtt a mindkét típuson használható lemezek aránya: 6%-ról 8%-ra. Ebben a kategóriában még további növekedés várható, ezt jelzi, hogy egy kivételével az összes Dialog OnDisc lemezeknek van változata Macintoshra, s a SilverPlatternek is van 42 ilyen lemeze. Az utóbbi években rendszeresen duplázódik a Macintosh-kompatibilis CD-ROM adatbázisok száma. Az 1991. júniusi adatok szerint már 412 ilyen létezik.

Aktualizálási gyakoriság

Ha többféle aktualizálási idő is volt, a leggyakoribbat számítottuk. A rendszeresen aktualizált lemezek száma határozottan csökken az utóbbi időben. A legtöbb lemezt évente (19%), vagy annál is ritkábban, vagy egyáltalán nem (43%) aktualizálják. 1987-ben 75% jelent meg legalább negyedévente, ma ez az arány 28%, ebből 9% a havonként megjelenő. Ez azzal van összefüggésben, hogy egyre inkább a forrás és címjegyzék típusú adatbázisok dominálnak. A CD-ROM-termékeket növekvő mértékben használják relatíve stabil adatbázisok kiadására és terjesztésére. Az ilyeneket ritkábban kell aktualizálni, forrásadatokat, pl. teljes szöveget tartalmaznak, s gyakran viszonylag olcsók is.

Az árak alakulása

Az árakat USD-ben számítottuk. Az elmúlt négy évben az átlagárak folyamatosan csökkentek, s ez szerencsére most is folytatódott. A CD-ROM-termékek átlagára 1991-ben 702 USD volt (1987: 1273, 1988: 1095, 1989: 995, 1990: 795 USD). Ha szakterületenként nézzük, legtöbbször csökkenést figyelhetünk meg (humán tudományok: 300, üzlet 2000, jogtudomány 1237, tudományos-műszaki: 500, orvostudomány 795 USD), de a társadalomtudományi lemezek ára kb. harmadával növekedett, 850 USD-re. Hasonló módon, bár az indexek és a forrásadatbázisok átlagára csökkent, a referenz és címjegyzék típusúaké némileg nőtt, az 1990-es 795-ről 945 USD-re. A lassú, de biztos átlagcsökkenés mellett kevés kivétellel a licenccégek és a hálózati árak is egyre méltányosabbak, s így a CD-ROM médium mindinkább vonzó lehetőséggé válik egy könyvtár vagy információs központ számára.

A horizontális piac

A jogtudomány, orvostudomány és üzlet még mindig domináns alkalmazási terület. Jelenleg inkább vertikális piac létezik, amelyet a könyvtárak és cégek jellemeznek. A hardver- és szoftverárak csökkenését a horizontális piac erősödése segíthetné. Tömeges piacra a multimédia CD-ROM-ok számíthatnak. Ezek aránya még kevés, bár 1991 júniusára 17%-ra (341 cím) növekedett a hat hónappal korábbi 13%-ról (193 cím). A háztartásokat (*The Family Doctor*) vagy az iskolákat (*Discis Books*) megcélzó forrás vagy referenz típusú CD-ROM lemezek, valamint a Japánból származó játékok és egyéb horizontális termékek számának növekedése jelzi a változásokat, de a tömegpiaci lemezek részaránya még mindig alacsony.

Következtetések

Egy évvel ezelőtti áttekintésünk idején megjegyeztük, hogy *Carol Tenopir* a CD-ROM technikát kitűnő terjesztési eszköznek tekintette, de nem kiadási forradalomnak, mert a lemezek inkább a nyomtatott kiadások változatainak tekinthetők.

Ebben kevés változás figyelhető meg. A Dialog, a SilverPlatter és a Wilson cég lemezei tekintélyes online adatbázisok változatai, amelyek valamikor csak nyomtatásban jelentek meg: esetleg referátummal vagy teljes szöveggel egészülnek ki, vagy más adatbázis is kerül ugyanarra a lemezre. A legtöbb multimédia lemez is túlságosan hasonlít a nyomtatottakra; bár több információt tartalmaznak, s jobban vannak indexelve, mégis igazán lényeges különbség a *Desert Storm* (Sivatagi Vihar) vagy a *Multimedia Birds of America* és a nyomtatott kiadványok között. Még a leginnovatívabb termék, a *Discis Books* is a nyomtatott változat feljavításának tartható. A CD-ROM kiadási közegeként még távolról sem jutott el lehetőségei határáig. Ha azonban terjesztési eszköznek tekintjük, más a helyzet. Számítógépes szoftvereket, betűkészleteket, numerikus adatokat és hasonló anyagokat már rutinszerűen terjesztenek (és használnak), nagyon kényelmesen és hatékonyan.

Bár még nem minden benne rejlő lehetőséget használtak ki, a CD-ROM-termékek száma folyamatosan növekszik, az átlagárak csökkennek. Bár az IBM

gépekre készültek dominálnak, gyarapodnak a Macintoshra készültek is, s egyre jellemzőbbek lesznek azok, amelyeknek mindkét géptípusra készül változatuk. A jövő évben is a multimédia és a Macintoshra készült lemezek számának jelentős növekedését, s az átlagárak csökkenését várhatjuk.

Irodalom

- [1] CD-ROMs in Print 1991: An International Guide. Ed.: Desmarais, N. Westport, CT: Meckler, 1991.
- [2] The CD-ROM Directory 1991. Ed.: Mitchell, J. 5. kiad. London, UK: TFPL Publishing, 1990.
- [3] Optical Publishing Directory: 1991–1992 Edition. Ed.: Shelton, J. H.–Webb, J. A. Medford, NJ (USA): Learned Information, 1991.

/NICHOLLS, P.: CD-ROM databases: a survey of commercial publishing activity. = Database, 15. köt. 1. sz. 1992. p. 36–41./

(Murányi Péter)

CD-ROM és azon túl: adatbázis-beszerzés okosan?

Vajon miért terjedt el a CD-ROM technika olyan széles körben a tudományos, műszaki és orvosi könyvtárakban? Most és a jövőben van-e értelmes alternatívája?

A CD-ROM technikának kétségtelenül jelentősek a rövid távú előnyei. Túlzott viszont a körülötte kialakult lelkesedés és ige hirdetés. Kétségeket támaszt a könyveket helyettesítő sok CD-ROM-termék. Ha ezek egyikének-másikának a nyomtatott formával szembeni előnyeiről kérdezzük a kereskedőket, gyakran csak azt a választ kapjuk, hogy könnyebb benne megtalálni, mely témákkal *nem* foglalkozik.

Vegyük sorra a CD-ROM technika korlátait. Ezek a következők:

- ▶ tárolókapacitása túl kicsi a legtöbb nagy adatbázishoz;
- ▶ a lemezek visszakeresési és adatátviteli sebessége túl kicsi a megfelelő hálózatosításhoz;
- ▶ a DOS-környezet korlátai fékezik a funkcionalitást, és a telepítést még a tapasztalt PC-felhasználók számára is lázálommá teszik.

A CD-ROM rendszerek beszerzése nem feltétlenül gazdaságos akkor, ha a hardver és a szoftver teljes költségét figyelembe vesszük.

Minden hátulütője ellenére a CD-ROM sikeres volt a könyvtárakban a 80-as években, mivel:

- ▶ A szállítók úgy találták, hogy ez remek, eladható termék, a piac ereje pedig meghatározó. Sok szerencsét kívánhatunk nekik a jelenben, de itt az idő, hogy a vásárlók más irányba fordítsák a piac erőit.
- ▶ A CD-ROM-olvasók ma háromszor olyan gyorsak, mint a hős idők gépei, és különféle trükkökkel

gyorsíthatók a lánc további részei is. Ezek a trükkök azonban a CD-ROM technika szerepét csökkentik. A CD-ROM sohasem lesz képes az igazi hálózatosítással megbirkózni.

- ▶ A CD-ROM a könyvtárak szolgáltatásainak bővüléséhez vezetett, jó propaganda volt számukra, és pénzt hozott a beszerzési keretek bővítésére.

Ezek azonban rövid távú előnyök, amelyeket egy-két év alatt elfeledtetnek a fejlődés új eredményei.

A könyvtáros szakma hajlamos az ige hirdetésre, és a megvásárolt rendszerek iránti mély elkötelezettségre. Nehezen tart azonban lépést a technika változásának sebességével. Az ige hirdetés hajlam a könyvtárosok nevelési, kommunikációs késztetésének, együttműködési szenvedélyének káros mellékhatása. Az, hogy a könyvtárosok nem tudtak együtt haladni a technika változásával, a következetességre és folytonosságra való törekvés következménye. Ez azonban nem felel meg a mikroszámítógépek világában, ahol a költség/eredmény mutató 30%-os éves változásai általánosak, és ahol egy új számítógép néhány hónapig marad meg az élemeznyben.

Mi válthatja fel a CD-ROM-ot?

Várható a már említett trend folytatódása, azaz a látszólag CD-ROM alapú rendszerek kevesebbet használnak a CD-ROM elemekből. Egyre kifutóbb lesz a fejlődés fő vonalába tartozó technikákra épülő adatbázisokat építeni. Kulcsfontosságú változás az adatbázisok forgalmazói számára, hogy erre építve